

**Добрилове Євангеліє 1164 року, Відп.ред. В.В.Німчук,
упор. Ю.В.Осінчук, Львів: Інститут українознавства
ім. І.Крип'якевича НАН України, 2012 (Серії: Історія
Мови, Пам'ятки української мови) – 804 с.**

Zainteresowanie publikacjami rękopiśmiennych zabytków piśmiennictwa słowiańskiego sięga I połowy XIX wieku. Zanim jednak przygotowano pierwsze edycje manuskryptów, niektóre kodeksy doczekały się już rękopiśmiennych kopii (np. Ewangeliarz Ostromira czy tetraewangelia Ławrowska (BN11879 IV)), umożliwiającym uczonym prowadzenie badań i zachowanie oryginałów w niepogorszonym stanie. Publikację rękopisów rozpoczęto od najstarszych i najważniejszych zabytków (Ewangeliarzy: Ostromira [1843 r.], Assemaniego [1865 r.], Koronacyjnego z Reims [1843 r.], Turowskiego [1868 r.], Księgi Sawy [1868 r.], Mirosława [1897 r.], z monasteru Putna [1888 r.]) i tetraewangelii: Zografskiej [1879 r.], Halickiej [1883 r.], Nikoskiej [1864 r.]). Niektóre z nich wydawano nawet kilkakrotnie (Ostromira [1853 r., 1882 r., 1889 r. i 1988 r.]; Assemaniego [1878 r., 1929 r., 1955 r. i 1981 r.] z Reims [1852 r. i 1899 r.]; Turowskiego [1869 r., 1874 r., 1978 r. i 1985 r.]; Księga Sawy [1903 r. i 1999 r.]). Prace te kontynuowano także w XX wieku. Jednak zdecydowana większość cyrylickich rękopisów Ewangelii, liczba których w literaturze przedmiotu określana jest na ponad 4000 kodeksów, do dziś nie doczekała się swych edycji.

Publikacja źródeł rękopiśmiennych ułatwia dostęp do tekstu i stwarza uczonym nowe perspektywy badań naukowych, pozwala także zachować oryginały w niepogorszonym stanie. Najcenniejsze kodeksy przechowywane są według ściśle określonych, rygorystycznych zasad, np. Ewangeliarz Ostromira cały czas znajduje się w sejfie, z którego wyjmowany jest tylko w celu sprawdzenia stanu zachowania. Mimo że pozostałe rękopisy nie są przechowywane według podobnych norm, to dostęp do nich może być niekiedy ograniczony. Najlepszym rozwiązaniem tego problemu jest publikacja kodeksu w formie *faksymilowej* (którą zwykle stosuje się na określenie wydania ze zdjęciami zabytku) lub edycji jego tekstu.

Recenzowana pozycja została poświęcona Ewangeliarzowi Dobryły (określanemu niekiedy także mianem Ewangeliarza Symeona) – cyrylicy lekcjonarzowi pełnemu, który powstał w 1164 roku. Ten pergaminowy kodeks przechowywany jest obecnie w Rosyjskiej Bibliotece Państwowej w Moskwie w zbiorze N.P. Rumiancewa (zespół nr 256) pod numerem 103. W literaturze przedmiotu znany jest on już od dawna. Pierwsza informacja o nim, autorstwa I.I. Grigorowicza (opis kodeksu, analiza paleograficzna i tekstologiczna), ukazała się już w 1822 roku, a dwadzieścia lat później A. Wostokow po raz pierwszy uwzględnił go w „Opisie rękopisów ruskich i słowiańskich Muzeum Rumiancewskiego” w Moskwie (nr 103). O znaczeniu tego manuskryptu świadczy fakt, że od samego początku do dziś jest on wykorzystywany i uwzględniany w pracach naukowych, poświęconych krytycznej analizie tekstu Ewangelii (G.A. Woskresijski [1894, 1896]; Petersburskie Krytyczne Wydania Ewangelii Jana [1998] i Mateusza [2005], w których znalazł się wśród 30 najważniejszych kodeksów Ewangelii; S.J. Temczin [1998]); badaniom lingwistycznym, paleograficznym, kodykologicznym itd. (np. A. Sobolewski [1884], V. Jagić [1899], O. Szachmatow [1883, 1922], E.F. Karskij [1925], I. Swiencycykij [1920], M. Durnowo [1927], B. Ljapunow [1968], N. Tichomirow [1965], J. Szczapow [1985], Ja. Zapasko [1960, 1995, 2003], V. Ljubjaszczenko [2011] itd.). Został on także uwzględniony w Katalogu rękopisów słowiańskich XI-XIII wieku (z krajów byłego Związku Radzieckiego) pod numerem 55. Dlatego też z radością należy powitać publikację tekstu tego dokładnie datowanego – na 1164 rok – wschodniosłowiańskiego cyrylicy kodeksu Ewangelii, który, jako drugi po Ewangeliarzu Euzebiusza z 1282/3 roku (2001), ukazał się w serii Пам’ятки української мови, Серія канонічної літератури.

Recenzowana praca jest dość obszerna – ma aż 804 strony. Jej objętość, w przypadku uwzględnienia zasad edycji tekstu rękopiśmiennego, jest jednak w pełni uzasadniona. W spisie treści zostało wyróżnionych osiem pozycji, z których dwie pierwsze można uznać za krótkie studium.

W części pierwszej (s. 7-10) W. Nimczuk przedstawił dotychczasowy stan badań poświęconych miejscu napisania Ewangeliarza Dobryły. Stwierdził, że kodeks ten został przepisany gdzieś koło Kijowa (s. 9-10). W części drugiej (s. 11-34), autorstwa J. Osinczuka, zostały poddane analizie językowej elementy żywego języka w Ewangeliarzu Dobryły.

Część trzecia (tylko s. 35) zawiera zasady publikacji tekstu, który został

„odtworzony zgodnie z oryginałem, strona w stronę, kolumna w kolumnę, wiersz w wiersz, litera w literę, z podziałem na słowa”. Litery i wszystkie inne znaki nadpisane w tekście rękopisu w edycji zostały umieszczone w indeksie górnym. Tym samym autorzy publikacji pozostawili czytelnikom możliwość własnej interpretacji wyrazów zapisanych w formie skróconej, tzn. pod *titlēm*. Np. rzeczownik *БЛГДТЬ* (3a8; 3a17) może być interpretowany jako *БЛАГОДАТЬ* lub *БЛАГОДѢТЬ*, w których w drugim członie znajdują się czasowniki *ДАТИ* lub *ДѢТИ* (formy późniejsze *ДѢЛАТИ* i *ДѢЯТИ*). Zawarta w tej części edycji informacja, że „*titla* zostały zapisane tam, gdzie udało się je odczytać na fotokopiach”, dopuszcza niejako możliwość pewnych nieścisłości w recenzowanej publikacji, co dla tak ogromnej objętości publikowanego tekstu jest niejako zrozumiałe. Z powodów typograficznych (oraz liczby przypisów dolnych) wy tłumaczalny jest brak podawania informacji o ligaturach, co z drugiej strony czyni recenzowaną pozycję prawie nieużyteczną dla badań paleograficznych (poza czterema zdjęciami). Przygotowana w ten sposób edycja rękopiśmiennego zabytku uwzględniająca także, na marginesach, informacje o rozdziale i wersecie Ewangelii czyni jednak z recenzowanej pozycji cenne źródło badań naukowych.

Rozdział czwarty należy do najobszerniejszych części publikacji – zajmuje ona strony od 36 do 575. Znajduje się w nim transliteracja tekstu Ewangeliarza Dobryły.

Na końcu recenzowanej pracy umieszczono cztery indeksy.

Pierwszy z nich to indeks wszystkich wyrazów, z uwzględnieniem wariantów fonetycznych i morfologicznych, pojawiających się w tekście Ewangeliarza Dobryły (s. 576-776), dla których podano miejsce występowania w rękopisie (strona) oraz, ewentualnie w nawiasie, częstotliwość ich pojawiania się na wskazanej stronie. Indeks poprzedzony został wstępem, w którym bardzo dokładnie zostały przedstawione zasady, którymi kierowano się w jego przygotowaniu (s. 576-578). Jako dodatek znajduje się tu także wykaz, wykorzystanych w pierwszym indeksie, skrótów i alfabet cyrylicy (s. 579).

Podstawą opracowania drugiego indeksu (s. 777-787) były wyrazy występujące w oznaczeniach liturgicznych i skrótów menologionu.

W trzecim indeksie (s. 788-798) przedstawiony został wykaz znajdujących się w Ewangeliarzu Dobryły perykop ewangelicznych (księga Ewangelii,

rozdział, wersety) oraz ich miejsca w kodeksie (dla których zostały podane tylko strony [*recto* i *verso*]). Przy każdej znajdują się informacje o ich przeznaczeniu (dzień i numer tygodnia – dla synaksarionu lub tylko dzień miesiąca – dla menologionu).

Ostatni indeks (s. 799-803) zawiera wykaz fragmentów ewangelicznych Kodeksu Dobryły, uporządkowanych według współcześnie przyjętego porządku ksiąg Ewangelii (Mt, Mk, Łk i J), dla których, podobnie jak w poprzednim rozdziale, podane zostały strony (*recto* i *verso*) ich występowania.

Wszystkie cztery indeksy będą niewątpliwie przydatne dla uczonych, którzy podejmą albo będą kontynuować badania językowe lub tekstologiczne tego dwunastowiecznego cyrylickiego kodeksu Ewangelii.

Paleografów nie ucieszy zapewne fakt, że recenzowana publikacja zawiera tylko cztery kolorowe zdjęcia z rękopisu. Trzy to miniatury Ewangelistów: Jana (1v [s. 36]), Mateusza (1r [s. 115]) i Łukasza (106r [s. 245]). Jedna fotografia (przedstawienie której znajduje się także na okładce) ma *zastawkę* i tekst – fragment perykopy liturgicznej na święto Zmartwychwstania Pańskiego (f. 2v [s. 114]). Weryfikacja tego fragmentu z edycją tekstu (s. 38) wskazała, że w jednym miejscu, w czasowniku *имѡуѣтъ* (2c4) zamiast *ѣ* zapisano *ѣ*.

W kilku innych miejscach (na przykładzie sobotnich i niedzielnych perykop okresu po święcie Pięćdziesiątnicy) można wskazać na nieprawidłowy podział wyrazów, np. *и мене* (45c21 [s. 124]) zamiast *имене* (Mt 19,29: *имене мокро дѣла*); *такодѣкѣтъ* (52b9-10 [s. 137]) zamiast *такѡ дѣкѣтъ*;

Także niektóre warianty podane w przypisach mogą budzić niekiedy wątpliwości. Na stronie 137 dla czasownika *соуше* (Mt 6,30: *сѣно днѣ соуше*) w przypisie zapisano „застѣ соуше”, co nie zostało poświadczane nawet w cerkiewnosłowiańskim wydaniu tekstu Ewangelii Mateusza¹. Być może w przypisie zostało opuszczone *т* i zamiast *соуште* ostatecznie powstało *соуше*.

Numeracja wersetów w kilku miejscach także nie została przeprowadzona poprawnie. Np. na stronie 222 (94c18-20) w tekście *и цѣлованья на*

¹ *Евангелие от Матфея в славянской традиции* (Novum Testamentum Palaeoslovenice II), изд. подготов. А.А. Алексеев, И.В. Азарова, Е.Л. Алексеева, М.Б. Бабицкая, Е.Л. Ванеева, А.А. Пичхадзе, В.А. Ромодановская, Т.В. Ткачева, Санкт-Петербург 2005, s. 40.

торжицихъ· и зъвати са члвкы numer wiersza siódmego (Mt 23) znajduje się przed и цѣлованья, a powinien przed и зъвати.

Istnienie błędów i pomyłek w publikacji rękopiśmiennego tekstu nie umniejsza jej znaczenia. Przygotowanie pracy zawierającej edycję tekstu jest bardzo trudnym i wymagającym poświęcenia przedsięwzięciem. Niezbędne jest, w przeciwieństwie do wydań *faksymilowych*, wykorzystanie specjalnej czcionki i ręczne wprowadzenie tekstu. Dlatego też publikowane edycje są bardziej narażone na możliwość powstania w nich błędów. W przypadku wydań zawierających fotografie, trudności wiążą się natomiast z prawidłowym odwzorowaniem barw i odcieni zabytku.

Ogólna ocena recenzowanej publikacji jest jednak pozytywna. Należy docenić wysiłek, jaki autorzy włożyli w przygotowanie dzieła o takiej objętości, do którego sięgać będą uczeni reprezentujący różne dziedziny nauki, poczynając od slawistów, przez teologów, po historyków sztuki. Wzbogacili oni światową literaturę przedmiotu o kolejną pozycję umożliwiającą prowadzenie badań z dwunastowiecznym cyrylicznym zabytkiem, dostęp do którego dla większości jest, niestety, ograniczony.

**CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE**

Rok LV

Zeszyt 1-2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2013

prof. zw. dr hab. Janusz T. Maciuszko – redaktor naczelny
bp dr hab. prof. ChAT Jerzy Pańkowski
bp prof. zw. dr hab. Wiktor Wysoczański
dr hab. prof. ChAT Tadeusz J. Zieliński
dr Jerzy Ostapczuk – sekretarz redakcji

RECENZENCI

ks. Włodzimierz Broński	Nadiežda Morozova
Krzysztof Brzechczyn	Aleksander Naumow
ks. Józef Budniak	Inetta Nowosad
o. Jan Decyk	ks. Stanisław Rabiej
ks. archim. Warsanofiusz Bazyli Doroszkiewicz	Sławomir Raube
Zbigniew Kaźmierczak	Irena Socha
o. Zdzisław Kijas	Sergeius Temčinas
Buba Kudava	ks. Dariusz Walencik
Robert Aleksander Maryks	Mariusz Wojewoda
ks. Artur Mezglewski	ks. Marcin Worbs
Antoni Mironowicz	Anna Zamkowska
	ks. Zygmunt Zieliński

Skład komputerowy – Łukasz Troc

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek] PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC. All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem
Wydawnictwa Naukowego ChAT
ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa tel. +4822 635-68-55
Nakład: 200 egz., objętość ark. wyd.: 20,1
Druk: Fabryka Druku Sp. z o.o.
ul. Zgrupowania AK „Kampinos” 6, 01-943 Warszawa

Spis treści

ROZPRAWY

- JAKUB ŚLAWIK, Historia powstania tekstu/ów Biblii hebrajskiej – szkic..... 5
- ANDRZEJ P. KLUCZYŃSKI, Rozmowa Abrahama z Bogiem o Sodomie
i Gomorze (Rdz 18,16-33) jako afirmacja Bożej sprawiedliwości 17
- JERZY OSTAPCZUK, Nieznany dotychczas grecki rękopiśmienny fragment
Ewangelii Łukasza (Gr 29(49)) z Narodowego Centrum
Rękopisów w Tbilisi..... 31
- JERZY SOJKA, Argumentacja z Pisma Świętego i tradycji
Kościoła pierwszego tysiąclecia w „Wyznaniu augsburskim” (1530)..... 47
- ALEKSANDER NAUMOW, Aniołowie w cerkiewnosłowiańskiej hymnografii... 67
- МАРИНА В. ЧИСТЯКОВА, Беседа Козьмы Пресвитера
в Измарагде: новые данные 91
- Ks. ANDRZEJ BACZYŃSKI, Misterium „wejścia do Kościoła”
i przygotowanie do sakramentów w tradycji prawosławnej 101
- JAROSŁAW CHARKIEWICZ, Powrót unitów Diecezji litewskiej
i białoruskiej do prawosławia na soborze połockim 1839 roku 119
- EWA MAŁGORZATA MROWIEC, „Towarzystwo Ewangelickie
Oświaty Ludowej” w Cieszynie (1881-1905) 139
- BORYS PRZEDPELSKI, Etatyzm na przykładzie austriackiego józefinizmu
w epoce Oświecenia 161
- Ks. ARTUR ALEKSIEJUK, Źródła i kierunki współczesnej żydowskiej
refleksji bioetycznej..... 185
- JANUSZ KUCHARCZYK, Nowy ateizm..... 219
- OLGIERD K. BENEDYKTOWICZ, Aspekty pedagogiczne w amerykańskim
poradnictwie pastoralnym 255
- ELŻBIETA BEDNARZ, Nauczyciel katecheta wobec
współczesnych wyzwań dydaktycznych i wychowawczych 273

RECENZJE

- Łukasz Niesołowski-Spanò, *Dziedzictwo Goliata. Filistyni i Hebrajczycy
w czasach biblijnych*, Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej,
Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika,
Toruń 2012, 598 s. (JAKUB ŚLAWIK) 289

<i>Добрилове Євангеліє 1164 року</i> , Відп.ред. В.В.Німчук, упор. Ю.В.Осінчук, Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2012 (Серії: Історія Мови, Пам'ятки української мови). 804 с. (JERZY OSTAPCZUK).....	301
Tadeusz J. Zieliński, <i>Protestantyzm ewangelikalny. Studium specyfiki religijnej</i> , Wydawnictwo Naukowe ChAT, Warszawa 2013, 387 s. (ZBIGNIEW PASEK).....	307

KRONIKA

Inauguracja roku akademickiego 2013/2014 w ChAT (JERZY OSTAPCZUK)..	313
Kazanie z okazji Inauguracji Roku Akademickiego 2013/2014 (Ks. ANDRZEJ BACZYŃSKI)	333
Uroczystość z okazji 70. rocznicy urodzin arcybiskupa prof. dr. hab. Jeremiasza Jana Anchimiuka (JERZY OSTAPCZUK)	337